

„A szabadság foka ebben a városban mindig is picinyke volt.”

Majdnem húsz évvel korábbi mondataimmal nem sokat tudok kezdeni. A közben halmozódó tapasztalat nem csak áttetszővé teszi őket – direkt nem akarok felszíneset mondani –, hanem egyenesen butácskává.

Lovas Ildikó 43

A tapasztalat, amiről a nagyanyám olyan dölyfösen tudott beszélni, kis szarosnak nevezve engem, akinek arra, hogy saját gondolatai vagy véleménye legyen, semmi joga sincsen, arra pedig, hogy felemelje a hangját ezek védelmében, végképp nincsen joga.

A BODZA ILLATÁBAN – FILOZÓFIAI FOKMÉRŐ

Before/after (2.)

– Te, kis szaros, te nem emelheted fel a hangod, mikor azt sem tudod, mi az élet!

Ennek igazságtartalmával nem szállhatunk szembe, mivel cáfolni csak tapasztalati úton, megélt évekkal tudjuk, tudnánk. Aztán, mire megéljük, eltelik közben húsz-harminc év, és rájövünk, hogy nincs mit cáfolni.

Mondjam neki, miközben a már reggel is rekkenő hőségben öntözi a muskátlit és a pistikét, hogy igazad volt, bár azon sercintve hozzám lökött három szó, a „te, kis szaros”, kapcsán pontos volt a megérezésem: megvetés, gyűlölet, harag volt benne.

Az érzések felismeréséhez nem kell tapasztalat.

Ez is egy tapasztalat.

„Tulajdonképpen a szabadság foka olyannyira picinyke, hogy szinte nincs is. Vagy mondjuk inkább úgy, a szabadság legmagasabb, elérhető és tolerált foka az, ha úgy élsz, hogy nem történik veled semmi.

Már a *Pacsirta* szüleinek is komoly gondja adódott abból, hogy néhány napra magasabbra állította a fokmérőt. Hildának meg – hasonló szertelensége miatt – apja öngyilkosságának terhét kellett magával vinnie.”

Minden városban azonos a szabadság fokmérőjének (olyan rézlemez, amellyel a földön a helyek távolságát mérik. Folyamatos szeszfokmérő edény, melyet a hűtő berendezés kifolyó csövére kell szerelni. Stb.) beosztása.

A hozzánk való viszonyulást nagyrészt az irántunk táplált érzelmek határozzák meg. Amit pontosan fel tudunk ismerni: rokon- és ellenszenvek közt hanyódnak a gimnázium első osztályától az első gyerek megszületéséig. Gyilkos indulatok feszítik a kisvárosi utcákat, így képzeltem. Csak azt nem tudtam, hogy a világ minden utcáját. Ehhez kellett a tapasztalat, az időközben letelő húsz-harminc év.

Egyszerre járok az időben a huszadik század nyolcvanas éveinek közepén és kilencvenes éveinek végén, a *Pacsirta* szüleiéről írok, de közben magam látom a helyükön, én vagyok a karámból kitörni akaró Vajkay, a macskaköveken az én cipősarkamtól kopognak a lépteit. A regényre rátaláló
44 gimnazista ziháló tapasztalata az életről: a szabadság foka a vidéki városban oly alacsony, hogy szinte nem tapintható. Klinikai hullá.

Ugyanakkor egy november végi estén kopogok a korzón Vajkay Ákos lépteivel, az Opera kölnit használó szerkesztő ajtót nyit, korcs kuttyája a lábam körül, soha nem fogunk egyetérteni, vadul akarom a magam elképzeléseit, tátongó úr a tekintetében, hordának lát, primitív támadónak, körülötte a falakon szekrényei Kosztolányi és Csáth kézíratait rejtik.

Megbántom, szándékom ellenére.

Te, kis szaros – látom, hogy ezt mondaná legszívesebben, ha nem volna szerkesztő.

Pedig kedvelem, értékelem a tudását, bogarasságát, furcsaságait, egy sziget ebben a vidéki pocsolyában – a kilencvenes évek vége.

Ki emlékszik még egy letűnt századra?

„És akkor jön egy ismerős, kacsázva siet valamelyik barátnőjéhez, és hazugságokat állít arról a költőről, akinek versei lehet, hogy középszerűek, de az biztos, hogy senki nyakának nem szegezett borotvát. Csak éppen más-ként él. Egyetlen öltönyben járja a várost, ósdi táskájában könyvek tömege, fejében a legmerészebb filozófiai fogalmak állnak rímbe, és ha éppen nem valamelyik újság szerkesztőségében próbál beszélgetést kezdeményezni Hellerről vagy Lukácsról, akkor otthon ül, és szorgalmasan gépeli a dolgait. Ekkora szabadságot pedig senki nem engedhet meg magának ebben a városban. Ha mégis, akkor gyilkosságra készülődik. Az én műtszerű, bodzaillatú városomat szétrobbantották ezek a mondatok. Pedig egy egész évet kell mindig várnom, hogy belevessem magam, a városba, aminek léteznie kellett. Erről bizonyítékok szólnak.”

Amit leírtam, annak semmi köze sem volt a valósághoz, oly vakon él az ember, fiatalságában oly sebezhető. Nem lát, csak amibe kapaszkodik, hogy felszínen maradjon, azt érzi biztosnak.

A költő, akiről a szövegben szó esik, nem azért vált számkivetetté, mert nem fürdött és iszonyú büzt árasztott maga körül, még csak nem is a szájából áradó odvasság riasztotta el az embereket, bár a filozófusnő nevének említését a vidéki város magyar köreiből kevesen értékelték (én a kevesek között voltam), hanem azért, mert valóban megtámadta a nőket.

A szerkesztő és a költő, mindketten nagyjából egykorúak a nagyanyámmal és a filozófusnővel, akit a költő emlegetett legtöbbet mifelénk. Nyugodtan állíthatjuk, két dolog iránt érzett mély és oszthatatlan tiszteletet: a macskák és a marxista filozófia iránt, három név mindig a száján volt, mint valami titkos ima.

Álom a szerelelről

*Az én álmom / cirnos cica / az ő álma / a női vágy / miért akarsz / nő
is lenni / sokkal szebb vagy / e bundában / maradj cica / bársony álom
/ álom szépen e / holdas világon / bársony szíved / az én
/ álmom / bársony élet / a világom.*

45

Nem hittem volna, hogy bárhol ráakadhatok valamely versére, de tévedtem, a versekmszek elnevezésű oldalon többre is ráakadtam, a Valentin-napiak közelében.

Számos kéziratát őriztem, soha nem féltem tőle, csak valami furcsa érzés kerített a hatalmába, amikor ketten voltunk a szerkesztőségi szobában, a bűzre fogtam. Akkoriban született ez a szöveg, melyben most újra járok.

A szerkesztő és a költő.

A szerkesztő a lágyan omló Opera kölni felhőjében, mindig kifogástalanul öltözve, nyakkendő és zakó, kopasz fején táncolt a fény, szerették őt a kéziratok, amit ő vad ragaszkodással viszonzott, ehhez is idő kellett, hogy megértem: a kéziratoknak vannak érzelmeik és választanak maguknak helyet, embert, sorsot.

A sors talán túlzás, de az, hogy éreznek, bizonyosság.

A költő pecsétes, koszos ruhájában, zsíros kalapjában, rendetlen, őszülő hajjal és hatalmas táskával róttá az utcákat.

Mindketten ugyanabban a szerkesztőségben dolgoztak, miután visszajöttek Goli otokról. A költő 1948 és 1952 között, a szerkesztő 1949 és 1951 között volt a kopár sziget rabja.

Egyszerűen akartam közölni ezt a tényt, feltűnés nélkül, ahogyan ők kezelték. Mivel nem beszélhettek róla, megtiltotta az, aki odavitte őket, nem volt túl nehéz nem feltűnősködniük ezügyben. Akkor is tudtam, hogy ott jártak, amikor az eredeti szöveget írtam, most, majdnem húsz évvel később ugyanazt érzem, amit akkor elhallgattam: kiszolgáltatottságot, dühöt, vad haragot.

„Fáradt vagyok és zavart. Talán annak a kellemetlen ismerősömnek van igaza, és a költő mégiscsak borotváról álmodik rímek helyett. Ebben a városban minden előfordulhat, mert nem lehet tudni, mely periódusát éli éppen: a látomásost vagy a bánygút. Szeretném, ha ez utóbbi lenne soron. Mert akkor a pletyka sároztta be a nemeslelkű, filozófia-rajongó költőt. Legyen így, mégha középszerű verseket eredményez is a sárga homok, por bánygú-periódusa. De akkor is egy hős ez a költő, mert úgy él, hogy történik vele valami. Úgy él, ahogyan *Pacsirta* apja szeretett volna, és ahogyan Hilda is akart élni – egy öngyilkosság gyötrő súlya nélkül.”

Te, kis szaros – sereintem megvetőn, nincs bennem megértés. Pedig emlékszem még a fájdalomra, amit ezekbe a sorokba rejtettem. Volt persze

valami szép is abban a kitesztöttségben, amiben a napjaim múltak, de az is lehet, hogy csak az idő teszi kevésbé éléssé az emlékek kontúrját.

Viszont bizonyos, hogy nem volt tekintetem a leglényegesebbre, hiányzott hozzá a tapasztalat, ami abból fakad, hogy emberek közt

46 élünk.

Arra gondolok, hogy a költő, aki nyomdásznak tanult Budapesten, mielőtt megjárta volna a kopár szigetet, beleszeretett a filozófusnőbe és egy életen át hűségesen imádta. Az ideológiai azonosság és a társadalmi különbségből fakadó női gög más magyar költővel is elbánt.

„Még egy politikai hibám vonult végig egész pályafutásomon. Ez a pártmunkások lebecsülése. Miután éppen a párt jóvoltából volt alkalmam arra, hogy egész időmet a tanulásnak szenteljem, gyakran felülről kezeltem olyan elvtársakat, akik ha kevesebb filozofiatörténeti munkát olvastak is, de mindig egész tevékenységüket a párt mindennapi munkájának szentelték.”

Amikor elolvastam ezt az 1959-ben született szöveget, nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy a költő is ennek az értelmiségi gögnek vált áldozatává.

„A vajdasági magyar közvetítés komoly szerepet játszott abban, hogy kijutottam a világ szellemi fórumaira” – aláhúzva találok a könyvben, amit többször, lelkesen olvastam. „Dési furcsa, szégyenlős ember volt, rengeteget olvasott, a lakása zsúfolásig tele könyvekkel. Kommunikációra nemigen képes, nem is tudom, hogyan vészelte át a jugoszláviai háborút, s ma miből tud megélni.”

A költőt az a hetilap istápolta, ahonnan nyugdíjba ment. El is temette. Nem csak a marxizmustól, hanem a baloldali gondolkodástól is igen távol álló hetilap.

Ahol a pluralizmust a nemzet szóval helyettesítik be.

Ebben a hetilapban nyoma sincs az értelmiségi erkölcsi szigorúságnak, ami mindig balról előz.

– Te, kis szaros – hallani vélem a nagyanyám hangját, aki, miközben letépi az elvirágzott muskátlit és az erős virágszag, a muskátli semmivel össze nem téveszthető, átható illata betölti az apró, a reggeli nap fényében fürdő teraszt, óvatosan csóválja a fejét, a fölöttünk elmúlt évtizedek alatt lassan megszokta, hogy én is tudok valamit, ha pulóvert kötni és nadrágszárát fölvarrni nem is.

„A szabadság foka ebben a városban mindig is picinyke volt.” Ezt írtam le abban a szövegben, majdnem húsz évvel ezelőtt, miközben a mondatokban, akár a koldusszarban, volt minden, válogatás nélkül kerültek egymás mellé hőseim: Kosztolányi regényhősétől a marxista filozófuson át az igazi, nemes vágású kapitalistáig. Észre sem vettem, hogy amit a városról írok, az a hetilapra vonatkozik, éppen arra, amelyikkel hadban álltam, vitatkoztam,

amit erkölcsileg (tehát balról) megelőztem, mert túlságosan élesnek tartottam és nem elég tétegezettnek az ítéleteiket.

És mindeközben nem vettem észre, hogy nem zavarják el az amúgy nyugdíjas filozófust, teát adnak a kezébe, szellőztetnek utána, minden héten begépelik és megjelentetik az írásait, kerülgetik, mint egy 47 sánta széket, vergetik a vállát, arrébb tolják, mint egy halom kéziratot. „Nem vonul át többé a főtéren, végig a könyvkereskedések utcáin, a Hét Naphoz vezető úton, ütött-kopott táskáját cipelve – mint valami múltból itt felejtett ószeres –, táskája mélyén könyvritkaságokat, izgalmas folyóiratokat, titokzatos fénymásolatokat őrizgetve... Ezeket osztogatta az arra érdemeseknek... [...] nagyon büszke volt a Lukács Györggyel készített interjúra, amely 1970-ben hetilapunk újrólévi számában jelent meg. [...] Azóta jócskán eljárt az idő a marxista filozófia és Lukács György fölött, ám a nagyinterjú a maga korában kiemelkedő teljesítmény volt, Sava Babić melegebben lefordította szerb nyelvre, és a Borbában, majd több folyóiratban is megjelentette, később az újvidéki Forum könyv alakban is kiadta.”

Csak most, hogy visszabotorkáltam abba a húsz évvel ezelőtti szövegbe, most látom, hogy a nemzeti oldalhoz tartozó hetilap mint filozófustól búcsúzott tőle.

A napilap pedig, ahol a nemzetet a pluralizmus szóval helyettesítik be, azt írta, hogy filozófiai kérdésekkel is foglalkozott szépirodalmi munkássága mellett: „Ezeket a munkáit is (a filozófiai) figyelembe véve, sok művet hagyott hátra. Az irodalomkritikára vár ezeknek értékelése és rendszerezése.”

„Minden városban azonos a szabadság fokmérőjének (olyan rézlemez, amellyel a földön a helyek távolságát mérik. Folyamatos szesz-fokmérő edény, melyet a hűtő berendezés kifolyó csövére kell szerelni. Stb.) beosztása.” Most ezt mondom annak a kis szarosnak, aki a korábbi szöveget írta, aki a huszadik század kilencvenes éveiben azt hitte, a városoktól függően van több és kevesebb szabadság, de ennél, ami ebben a vidéki városban mérhető, mindenképpen több van a tartományi fővárosban.

Oly fájdalmas és mégis szép belátnom, hogy tévedtem.

Csak a körülmények, amelyek rádöbentettek, a kellenél élesebb kontúrral bírnak. Belevágnak a lelkembe. Eredetileg ugyanis, azt akartam megírni, hogy a szabadság fokmérője nem a városban, hanem az emberben van, ezt akartam volna pontosítani azzal a majdnem húszéves tapasztalattal, amire szert tettem az eredeti szöveg megírása óta. És kicsit védeni, óvni, megvédeni mindazt, ami ideáimból megmaradt. Végül is az 1959-ben született, önkritika nélkül egy kiváló elme nem szabadulhatott volna meg a középiskolai munkától. „Nagy segítség volt hibáim felismerésében, hogy ezt az

utolsó esztendőit középiskolában töltöttem, ahol a kis pártcsoport áldozatos hétköznapi munkájában egész kézzelfogható valóságában tárultak elém azok a nehéz feladatok, melyeket a kommunistáknak hazánkban meg kell oldaniok...”

48 És az emberben időnként összezsugorodik. Ezt érték el a kommunisták, összezsugorították az emberben a szabadság fokmérőjét azzal, hogy bizonyították: nem elegendő a tehetség és a teljesítmény a sikerhez. Pórére kell vetköztetni a lelket, az talán elegendő lesz. Ugyanakkor nem lehet tudni, hogy valóban az lesz. Erre nincs garancia. Csak a megélt évek mutatják meg, visszafelé. „Kérem az elvtársakat arra, hogy segítsenek hibáim kijavításában. Tudom, hogy anélkül, hogy a párt aktuális ideológiai harcaiban részt vennék, marxista filozofus nem lehetek. Szeretném, ha megmondanák, mivel tehetnék bizonyosságot – nap napi pártmunkámon kívül – elhatározásom őszinteségéről. (Szívesen megírnám pl. etikai jegyzetem önbírálatát, ha erre szükség mutatkoznék.)”

Szerettem volna, most, hogy már nem vagyok kis szaros és ezzel együtt vélt/valós igazságok harcosa, megírni, hogy az ember akkor képes önmaga megalázására ily módon, ha biztos abban, hogy ennél rosszabb is volt.

És mert nem vagyok már kis szaros, és ezzel együtt vélt/valós igazságok harcosa, tudom, hogy a kommunista haláltáborok ténye nem enyhíti és magyarázza a félelmet. Nekem ezt meg kell értenem, különben hogyan lehetnék katolikus?

És meg kell értenem, hogy a *Pacsirta* szerzője csakis azért kerülhet vissza a maga helyére, mert bizonyíthatóan nem állt közel a Horthy-korszak politikai vezetéséhez.

A nagyanyám dühösen horkant, a kistradonováci tanyákon ma is köpnek egyet, ha bárki kétségbe vonja azt a sérelmet, ami rajtunk esett a kommunisták miatt. Nehogy már, mondják, a Horthy legyen a nagyobb bűnös.

Méricskéli az ember a bűnt, ilyen a természete, a katolikus lélek megszokta, húsz Üdvözlégy vagy tíz Miatyánk és van megbocsájtás.

Nehéz lehet azoknak, akik nem ismerik a megbocsájtást.

Vagy nem olvasták azt a mondatot, hogy „az 1918. évi békecsinálók alap gondolata, hogy Ausztria-Magyarországot fel kell osztani, és a nyelvi határok és önrendelkezési jog alapján nemzeti államokat kell létesíteni, teljeséggel jó volt. Az volt a katasztrófa, hogy a békecsinálók nem követték saját alapelveiket.”

Vagy úgy tesznek, mint akik nem olvasták.

Ami olyan, mint a nemzet feletti pluralizmus, kényelmes ruha, mindig ahhoz alakul, aki viseli.

„Oly fájdalmas és még szép belátnom, hogy tévedtem.

Csak a körülmények, amelyek rádöbbsentettek, a kelleténél élesebb kontúrral bírnak. Belevágnak a lelkembe.”

– Te, kis szaros, hogy volna valamely városban több, másiban kevesebb szabadság? De ha ilyen előfordulhat, akkor nem éppen ebben a vidéki városban kellene észrevenned – kiabálhat rám joggal a nagyanyám és a költő meg a szerkesztő –, ahol a marxista filozófus költőt a jobboldali, mások megfogalmazása szerint polgári hetilap tartotta életben és egyedül az búcsúztatta azzal, hogy filozófus volt. 49

Talán tudták, hogy elbánt vele a szerelem, valamikor a huszadik század negyvenes éveinek második felében, amikor megismerte a filozófusnőt, korának egyik meghatározó elméjét, aki maga sem felejtette el a „szégyenlős embert”, akiről elképzelni sem tudja, miből tud megélni. Elképzelhető, hogy ebből a viszonzatlan szerelemből tudott megélni, mozdulatlanul, évtizedeken át ugyanott, ugyanabban a lakásban, kétszáz kilométerre Budapesttől, könyvek, macskák és bűz között, érzéseinek feneketlen kútjába vágyott zuhanni, borotváját azért tartotta táskájában, hogy bármely pillanatban elvágghassa a kötelet, mely őt megtartotta a peremen.

Új Forrás 2012/2 – Lovas Ildikó: bodza illatában – Filozófiai fokmérő Before/after (2.)

